

O Prešernovi ljubezni.

Odlomek. Spisal dr. Jos. Tominšek.

ljubezni naj pišem? O ljubezni govori lična pesmica, brhka novela, ponosen roman, šepetajoče tajno pismo! — Pa v obliki razprave? S pomočjo suhe sestre logike in sitne tetke raziskave? To skoraj ne gre! — Pa morda o Prešernovi ljubezni? Vsi

zaljubljeni, ki so prihajali na posodo jemat k Prešernu misli in verze, kadar je bilo treba ljubico osrečiti, se menda zgražajo ob našem načrtu in tudi jaz si ne upam danes — morda pozneje — pisati kar splošno o ljubezni v tistem visokem pomenu, kakor jo umevajo vsi, ki ljubijo. A takoj pridemo na drugo polje, kjer nam stopinja more biti bolj trdna in varna, ako ne vprašamo naravnost po ljubezni, ampak — že izraz je suhoparno konkreten — po ljubljenem objektu, t. j. po oni, oziroma onih, ki jih je Prešeren ljubil. — O tem se že da raziskovati; včasih se je res treba približati tudi ljubezni sami, a trdna tla se vendar ne izmaknejo izpod nog.

Pa tudi s tem pridržkom si še ne upam pisati celotne razprave. Čim dalje zajemlješ iz Prešernovih poezij, neusahljivega vira njegove ljubezni, tem več sestavin okusiš; čim izkušenejši postaneš, tem bolj razbiraš in izbiraš. — Zato je ta spis le odlomek. —

* * *

Da je Prešeren ljubil dve deklici, to vemo. — Sicer pravi sam:

„rad ogledujem vas cvetečelične
ljubljske ljubeznive gospodične“,

in iz nekega pisma, ki ga je pisal prijatelju Čopu iz Celovca, vemo, da so mu domačinke bolj všeč nego Korošice, ki jih je torej malo poskušal; iz drugih vesti nam je znano, da se je tudi v Gradcu nekaj kretal okrog deklic — a vse to so bile kratke šale mladega samca. Verjetno se mi zdi, kar poroča E. Jelovškova v „Spominih“ (str. 100.) in kar je Prešeren sam zatrjeval njeni stari materi, „da ni imel nikdar prej nikakega znanja, ki bi bilo lahko imelo resne posledice“ ... Kako je Prešeren kot mlad vseučiliščnik igral na

Dunaju pri lepi vdovi in njeni lepi hčerki vlogo egiptovskega Jožefa, ne da bi jo razumel, nam poroča Levec v Zvonu 1879, 55.

Ostaneta torej dve deklici, ki ju je vsako na drug način ljubil pač do zadnjega diha. O teh dveh imamo vsaj toliko poročil, da si moremo razmerje dobro predstavljati.

1. Časovno na drugem mestu (od l. 1837.) je znanje z Ano Jelovškovo, tisto preprosto, revno, a sila brhko in živahno brunetko — „črna si kakor ciganka“, ji je nekoč rekel Prešeren napol šaljivo, napol resno . . . Bila je še „kratkokrilkka“, ko jo je Prešeren spoznal, trinajst let je trajalo razmerje ž njo in troje otrok, prvi rojen l. 1839., zadnji (Ernestina) l. 1842., je bilo njega posledica. — Omenjeni „Spomini“ nam odpirajo z brezobzirno, tudi kruto roko toliko tajnosti te za vse prizadete nesrečne ljubezni, da nam samim ni treba od nje odgrinjati temnega plašča. — Ubogi pesnik! vzdihnemo, a verjamemo tudi njegovi edini potomki, Ernestini, ki pravi (str. 53.): „Moj oče, tvoje dete objokuje danes svoje izgubljeno življenje.“

O tej ljubezni Prešernovi priča le njegovo življenje; v njegovih poezijah ni o njej niti najmanjšega direktnega sledu. Da, prepričan sem celo, da ga je to stanovitno in vendar nestalno razmerje do mladega dekleta naravnost odvrčalo od literarnega delovanja; saj so vse boljše njegove pesnitve spisane, četudi ne objavljene, pred tem znanjem! Smili se nam to mlado življenje, ki pesniku ni moglo in ni znalo nuditi tega, česar mu je bilo tako treba. — O tem še pozneje.

2. Tu nesreča, tema, skrbi, pomanjkanje, borbe za življenje, a pri drugi, „neusmiljeni“ deklici povsod žarko solnce udobnosti in sreče!

Srečna Primčeva Julija, opevana tako, kakor še doslej ni bilo nobeno dekle v slovenskem jeziku! To je Prešernova pesniška ljubezen, idealna! Pri besedi „idealna“ se spominjamo, da je ta ljubezen prizadevala muke prav tako slovenskim literarnim zgodovinarjem kakor Prešernu samemu. Na pomoč nam je moral priti ruski učenjak Korš, ki je v uvodu k svojemu prevodu Prešerna spisal sploh najboljšo študijo o Primčevi Juliji in o Prešernovi ljubezni do nje, dasi vsi rezultati ne bodo obstali. — Mi se bavimo le s temelji.

Slovenci hočemo biti včasih čudni idealisti. Ljubezen, ki jo opeva Prešeren, je dovolj idealna, tako, kakor je ne najdemo izlepa pri kakem liriku, ki ne dela samo verzov, ampak tudi kaj čuti ob njih. — Ali nam to ni bilo dovolj; hoteli smo to ljubezen umestiti v

takih zračnih višavah, da bi bil nemogoč vsak stik z zemljo. Podlaga temu stremljenju je menda košček samoljubja: s Prešernom se po pravici ponašamo in zato bi radi, da bi bilo na njem vse vzvišeno, ali če že vse ne, vsaj duša njegove poezije, ta ljubezen. Najlepše bi seveda bilo, ko bi se ta ljubezen oklepala kakega eterskega bitja tam daleč, kjer bivajo — ideali; in tako idealno ljubico bi bili Prešernu že priskrbeli, ko bi ne bil on sam v svoji zlobnosti — kali? — v svoj „sonetni venec“ vpletel tistega preklicanega akrostiha „Primicovi Julji“. A Julija je imela pravo pravcato meso in kri, je bila rojena — l. 1816. — in je tudi umrla — l. 1864. — ter je pokopana (na Šmihelskem pokopališču blizu Novega mesta)!... To je sitno! Kajti, kje je vzvišenost?

Stritar je iskal in našel za to dobro formulo; on pravi na str. 24. (izdaje l. 1866.). „Ta ljubezen je — le pesniška fikcija; to hrepenenje po izvoljeni devici je simbol hrepenenja po nedosežnem idealu“; vendar je takoj na nastopni strani (25) de facto preklical polovico svoje trditve, češ, Prešernova ljubezen je morala imeti resnično podlago, ker kaže pravo strast, pravi ogenj, pravo kri, in na str. 7. je tudi izrecno zabeležil, da je Prešeren občeval z bogato trgovčevno hčerjo Julijo; trdil je celo preveč, da je namreč Prešeren kot gimnazijec¹⁾ Julijo poučeval, a v opombi na isti strani je zopet skoraj vse preklical. — Ker je bila Stritarjeva razprava do najnovejšega časa občinstvu najbolj pristopni vir za Prešerna in je še tudi zdaj ne moremo pogrešati, zato občinstvo ni vedelo, pri čem je z Julijo. — Ker se zadnja Prešernova izdaja — Aškerčeva — tudi še drži Stritarjevega nazora, češ, „Julija se je izpremenila v njegovi duši v pesniški ideal“ (str. XX.), smo torej, ako se ne počimo s pomočjo postranskih virov, še vedno pri starem; a Murko n. pr. se odločno obrača proti Stritarju (Lj. Zv. 1901, 134) in zelo realno piše Korš XXV.

Sicer bi še vse to bilo: to so naposled stvari svobodnega naziranja. A dalje sega sklep, ki se je izvajal iz njega, češ, Prešeren je to toli opevano Julijo jedva poznal, a ni govoril ž njo nikoli v svojem življenju in Prešernovo ime se pri Primčevih niti imenovalo ni. — To je utemeljeval Levec z dokazi (str. 54.—55.). On na podlagi svojih informacij ni mogel drugače soditi, ker se mu je zatrjevalo, da je Prešeren sam tako pripovedoval v družbi; in

¹⁾ Levec je na str. 53. dokazal, da je to časovno nemogoče; kajti ko je pesnik že odhajal na Dunaj, je bila Julija še majhen otrok. — V ostalem se je Levec pridružil Stritarjevemu nazoru.

tedaj se še ni moglo presojati, da Prešeren gotovo nalašč ni hotel v vsaki družbi razodevati svojih skrivnosti, pač pa v poetiški obliki (gl. Korš XXX.). Da pa Prešeren v pismu do Čopa iz l. 1832. ne omenja ljubice, je a priori nezanesljiv dokaz *ex silentio*, in kar je poglavitno (gl. Korš XXXIII.): Prešeren se je resno zaljubil v Julijo šele leto pozneje (1833).

Aškerc je, kakor da bi ne poznal Korša, kratkoinmalo zabeležil v trdi obliki zastareli nauk (str. XIX.): „Prešeren se ji (Juliji) tudi nikdar bližal(!) ni in kakor vemo iz zanesljivih(?) virov, tudi nikdar ni ž njo govoril.“

Jelovškove „Spomini“, ki jih je imel Aškerc pred svojo Prešernovo izdajo v rokopisu v rokah, bi mogli oni nauk dokaj omajati, dasi so nekaj kalen vir, ker je pri Ani nehote morala vplivati ljubosumnost, Ernestina pa kaže čisto skoraj mržnjo do Julije. Vendar se tu Julija — njena mati je bila krstna botra Ani — vobče odkrito hvali in o Prešernu omenjajo „Spomini“ naravnost le na enem mestu (str. 13.), da „osebno morda Prešeren ni nikdar občeval z Julijo“; a prav razumno in zavedno se konstatuje na str. 85.: „Človek bi kar ne verjel, če čita nekatere Prešernove pesmi, da ni nikdar občeval osebno s Primčevo Julijo“; potem pripoveduje pisateljica epizodo z nekim mladim doktorjem v Primčevi hiši, ki je pomagal Julijinemu bratu, visokošolcu, pri študijah; a nekega dne je tisti doktor po ostrem spopadku silno razburjen ostavil hišo, Julijin brat je tekel za njim in je hotel v Ljubljano; Julija je jokala, pa doktorja ni bilo več blizu. To je pripovedovala — žal, dokaj nejasno — Ani Jelovškovi Primčeva hišna, ki je nad 20 let služila pri hiši. „Ko bi pa vendarle bil Prešeren ta doktor,“ vprašuje pisateljica „Spominov“ (str. 87.). — Ta afera je bila menda nekako v začetku leta 1833.; od druge polovice leta 1833. do 1835. leta pa Prešerna ni bilo k hiši; tedaj je bila tam Ana.

Povsem zanesljiva priča o resničnem, dokaj izdatnem osebnem občevanju Prešernovem s Primčevo Julijo pa se je oglasila za nas še ob dvanajsti uri: to je bil zdaj že rajni prof. Trdin baš v tekočem letniku našega lista (glej „Dve ljubici“, str. 141.—145.). Usoda mu je milostno podelila še toliko časa, da je poravnal vso krivico, ki se je delala Juliji. Ker imajo vsi bralci itak naš list v rokah, beležim le tole: najprej Trdinov opis Julije, tedaj že dalje časa oženjene: „obrazek ji je bil blede in nežne, kar se le misliti more; vedro čelo, mali nasek, mala preljubka usteca, velike, svetle,

dobrodušne oči“. Nadalje ni bila nikakor taka nemškutarica, kakor jo slika še najnovejši životopis. Zlasti važno pa je (str. 144.): „Gospa (Julija) je često pravila, kako se je v mladosti šalila na veselicah z mladim gospodi in tudi s pesnikom Prešernom; kake resne zaveze pa da ni imela nikoli z nobenim. Od konca jo je hudo jezilo, da v svojih ljubavnih pesmih Prešeren ni premolčal njenega imena. Sčasoma se je potolažila in mu odpustila“. — Lepo je tudi, kako ga je branila proti očitaniu, da je bil pijanec.

Prešeren je torej brezdvomno dobro poznal Julijo in občeval ž njo. To smo že vedno sklepali iz namigavanj z osebnimi odnošaji v njegovih pesmih. Da bi bil Prešeren ž njimi hotel le dražiti Julijo, to je ob čarobno srčnem tonu teh poezij nemogoče. Ko bi jo hotel le dražiti, znal bi jo drugače; saj vemo, kako „sršenast“ je bil!

Najjasnejši svedok je bil in je seveda sonetni venec s akrostihom; a baš ta venec je do novejšega časa delal neprilike kot priča. Iz soneta „Je od vesel'ga časa“ namreč vemo, da se je Prešeren zaljubil l. 1833. (toliko mu smemo verjeti!); ne ve se pa niti, kdaj je bil sonetni venec natisnjen, in tem manj, kdaj je bil zložen. Marn je v Jezičniku XVIII. 50 iz njemu dostopnih virov prav sklepal, da je bil spleten vsaj pred l. 1839. A to je premalo! L. 1837. je bil Prešeren že v intimni zvezi z Ano in potemtakem bi res mogli imeti prav tisti, ki pravijo, da je Primčeva Julija, tedaj že tri leta zaročena s Scheuchenstuelom, za Prešernovo ljubezen do nje le poetiška fikcija. A skriptor Pintar je v „Prešernovem albumu“, objavivši pisma jurista Janeza Čopa bratu Matiju, dognal (str. 768.) na podlagi dveh pisem nedvomno, „da je bil sonetni venec pozimi l. 1834. že spleten“, seveda morda celo malo prej! Ta navidezno malenkostni rezultat, ki ga je celo Korš prezrl, je naravnost odločilnega pomena za presojo Prešernove ljubezni do Julije: Leta 1833. se je Prešeren resno zaljubil in vsaj pozimi 1834. l. je spleten sonetni venec, Juliji izrecno z njenim imenom na čast! To je tesna psihiška zveza! In tu naj bo kaj fikcije? Ne! V gorki, pravi ljubezni je zbiral Prešeren rožice za ta venec, še štiri leta prej, preden se je oklenil Ane Jelovškove; torej je tudi s tega vidika mogla biti njegova ljubezen do Julije iskrena, konkretna, posvečena temu res ljubezni vrednemu dekletu! — Ljubezen pa, ki je fikcija, sploh ni ljubezen!

Zdaj se tudi bolje razume, zakaj stoji tisti sonet, ki poroča, kako se je pesnik zaljubil, tik pred sonetnim vencem.

V tej dobi — recimo v teku dveh let — so tudi nastale Prešernove najlepše pesmi ljubezni (prim. Murko n. m.), ki pa niso bile kar objavljene; saj se baš pri Prešernu čas natisa prav malokdaj strinja s časom koncepcije in izvršitve. Nekaterih iz te dobe on sploh objavil ni; sem štejem s Koršem (LXXI.) zlasti zanimivo „Vso srečo ti želim“, ki se nekoliko zлага s končno kitico „Luna sije“ in nas opravičuje k sklepu, da je Prešeren res gojil vsaj nekaj nade, da dobi Julijo. Dokaj verjetno! Prav tedaj, ko se je zaljubil, je prišel iz Celovca, nastopil je novo karijero in ni se mu sanjalo, da bo toliko let le koncipijent. — — Da vseh takih pesmi ni objavljaj, kaže tudi, da je imel obzire na Julijo, dasi se je naposled moral umakniti . . . Tudi prekrasna „Sila spomina“ kaže, se mi zdi, da je imel pesnik nade, in „prevzetno“ srce v zadnji kitici se glasi, kakor bi hotel namigniti na svoje „preširno“ ime. Sploh je namigavanj vse polno v raznih pesmih; a jaz pišem le — odlomek.

Proti svojemu tekmeču pa je Prešeren seveda moral pogoreti; kdor razmere trezno presoja, to razume. E. Jelovškova nazivlje Julijo zato prav po nepotrebnem „neumno gos“ (!) in Aškerc piše (str. XIX.—XX.) o njej krivično s stališča 20. stoletja. Tem pravičnejši je Korš (stran XXV.—XXVI.); pa gospodje pesniki, ki se radi smatrajo za privilegirance v ljubezni, mu bodo zamerili; on pravi naravnost: „literarna zgodovina pozna sila malo slučajev ljubezni, ki so jo sklenili — verzi“, ter „ženske so napram ljubezni pesnikov instinktivno nezaupne“; tudi odkrito priznava, da Prešeren pač niti po zunanosti niti po svoji družabni postojanki ni mogel biti izredno mikaven . . .

Moral se je odpovedati. Ali pa je pozabil? Nikdar! Preteko dve, tri leta, srce mu je počilo in speval je svoj mehki in trpki „Krst pri Savici“.

3. Stal je tedaj osamljen na svetu; Čopa, Smoleta ni bilo več; tu mu pride pred oči to mlado, premlado dekle: Ana. Dala mu je vse, kar je imela, a ni mu mogla dati, česar je potreboval: duševne ali vsaj srčne zaslombe! Tudi on ji je dal, kar je imel; a ni ji mogel dati, česar ni imel: udobnega, veselega, poskočnega življenja med veselimi škrjančki! Tako sta iskala drug pri drugem, česar nista mogla najti nikoli, ločila sta se in spet združevala, navezana drug na drugega, in vendar drug drugemu na poti . . . Strašen položaj, zlasti za duševno tako ogromno jo nadkrilju-

jočega pesnika, položaj, ki je v njem najprej ubil pesnika in potem človeka! Naprej ni mogel, nazaj ni smel. Poštenost in srčna dobrotà sta ga vezali na to mlado žensko, ki je postala njegova žrtev; a gotovo si je moral stokrat in večkrat, četudi na tihem, reči, da ona ni zanj! Pač se je zagledal v daljavo in se spominjal kake Julije, a takoj je pobožal svojo „Neti“: „Kaj moreš, ti ljubica, za to, da si le — Neti!“

To se pravi: ljubiti z bolestjo! — —

Kaj bi pač rekel Prešeren, ko bi slišal, kaj pravi Stritar (na str. 25.): „V pravem pomenu poetična ljubezen pesnikova mora biti nesrečna in otročje je vprašanje: „kaj bi bilo, ko bi uslišana bila Prešernova ljubezen?“ — Morda bi rekel: „Poskusi z menoj, potem govori!“ Jaz pa pravim: „Tista ljubezen, ki kar mora biti nesrečna, sploh ni ljubezen! — Prava ljubezen, poetiška ali ne — to je nebstveno — je pač nesrečna ali srečna ali pa — in to je navadno — oboje skupaj. S tem sem tudi v jedru odgovoril na ono „otročje“ vprašanje, ki ga, mislim, tudi Korš (XXXIV) ni rešil prav; on namreč misli: pesnik bi bil, uslišan, najprej ves blažen; ko pa bi se polegla strast, bi se v njem pojavil spet poet in došlo bi razočaranje. — Tako? Razočaranje? In potem? — Ne! Poznajmo vendar človeško srce! Ali ni mogoče osredotočiti svojih idealov ob enem ljubljenu, pravem bitju? Ali ga ne ljubiš enkrat tako, drugikrat drugače? Ali ti ne pridejo trenutki, ko ti vztrepeta srce, se ti zasolze oči in te objame neodoljivo breztelesno koprnjenje po tvojem ljubljenu bitju, ki se ti v teh trenutkih zdi vzvišeno nad zemeljski prah!... A drugikrat zopet drugače...“

Ne! „Otročje“ ono vprašanje ni in pesnik ni da bi moral ljubiti nesrečno!

A Prešeren je ljubil dvakrat, in obakrat nesrečno.

